

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

10

VILNIUS

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
sostinė

Sudarytoja

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2024

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Londono universiteto koledžas | University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethės universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Lietuvos istorijos institutas

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovičų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-2.4-14)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2024

© Straipsnių autoriai, 2024

© Lietuvos istorijos institutas, 2024

ISBN 978-609-8314-50-2

ISSN 2351-6968

TURINYS

Redaktorės žodis / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8

A Word from the Editor / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 13

VILNIUS – POLITINIO GYVENIMO CENTRAS

Mindaugas Šapoka

Vilniaus miestas praūžus karui ir marui (1710–1717 m.) . . . 20

Vilnius after the Outbreak of War and Pestilence (1710–1717). *Summary* . . . 35

Bernadetta Manyś

The Diary of Michał Kazimierz Radziwiłł ‘Rybeńko’ as a Source for the Study of the History of Vilnius . . . 36

Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės dienoraštis – Vilniaus istorijos tyrimų šaltinis.

Santrauka . . . 55

Andrej Macuk

Działalność koadiutora wileńskiego Józefa Stanisława Sapiehy na sejmikach w Wilnie w czasach panowania Augusta III . . . 56

Vilniaus koadjutoriaus Juozapo Stanislovo Sapiegos veikla Vilniaus seimeliuose valdant Augustui III. *Santrauka* . . . 86

Domininkas Burba

Pacų giminės teisminiai procesai su Vilniaus vienuolynais XVIII amžiuje: būtų turinys, tendencijos ir eiga . . . 87

Trials of the Pacowie Family Against the Monasteries of Vilnius in the 18th Century:

Content, Trends and Course of the Cases. *Summary* . . . 106

Mariusz Machyňa

Garnizon Wileński wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego w czasach stanisławowskich (1764–1795). Wybrane elementy . . . 107

Vilniaus įgula Stanislovo Augusto epochoje. *Santrauka* . . . 125

Robertas Jurgaitis

1794 m. vasario 3–7 d. Vilniaus tribunolinio seimelio veikla: vienos sesijos istorija . . . 126

Activities of the Vilnius Tribunal Dietine of 3–7 February 1794: History of One Session.

Summary . . . 142

MIESTAS IR MIESTIEČIAI

Mindaugas Klovas

The Debts of the City of Vilnius in the Second Half of the 18th Century . . . 146
Vilniaus miesto skolos XVIII a. antroje pusėje. *Santrauka* . . . 168

Violeta Pansevič

Vilniaus miestiečių požiūris į vaikų edukaciją XVIII a. . . . 170
Attitudes of Vilnius Burghers to Children's Education in the 18th Century. *Summary* . . . 184

Rūta Miškinytė

Elgetos Vilniaus visuomenėje XVIII a. . . . 186
Beggars in 18th-Century Vilnius Society. *Summary* . . . 211

VILNIUS – KULTŪROS ŠVIESULYS

Janina Kamińska

Wileńskie instytucje kształcenia i wychowania drugiej połowy
XVIII wieku . . . 214
Vilniaus mokymo ir lavinimo institucijos XVIII a. antroje pusėje. *Santrauka* . . . 227

Ewa Kula

Wileńscy ekszejuici w służbie Komisji Edukacji Narodowej . . . 228
Vilniaus eksjezuitai Tautinės edukacinės komisijos tarnyboje. *Santrauka* . . . 244

Ina Kažuro

A Book Engraving as a Source for Studying the History of Vilnius
University . . . 245
Knygos graviūra kaip Vilniaus universiteto istorijos tyrimų šaltinis. *Santrauka* . . . 264

VILNIAUS VARDAI IR VEIDAI

Rūta Janonienė

Gimęs Ukrainoje, tapęs vilniečiu: dailininkas Konstantinas Otoselskis . . . 266
Born in Ukraine – Becoming an Inhabitant of Vilnius: Artist Konstanty Ottosielski.
Summary . . . 280

Paulina Paul

Koncepcja oświeceniowego muzeum w działalności naukowej i pedagogicznej
ks. Stanisława Bonifaca Jundzillą . . . 281
Apšvietos muziejaus samprata mokslinėje ir pedagoginėje kunigo Stanislovo Bonifaco
Jundzilo veikloje. *Santrauka* . . . 298

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Mindaugas Šapoka. *Didysis Šiaurės karas 1700–1721: karas, pakeitęs moderniąją Europą*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 320 p. ISBN 978-609-8183-88-7 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 300

Tarp būties ir atminties. Senieji Vilniaus pilių vaizdai. Tarptautinės parodos katalogas / Between Presence and Memory. Historic Images of the Vilnius Castles. International Exhibition Catalogue. Katalogo sudarytojai / Catalogue compilers Vydas Dolinskas, Rita Lelekauskaitė-Karliienė, Gabija Tubelevičiūtė, Marijus Uzorka, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2024. – 384 p. ISBN 978-609-8061-90-1 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 307

Pawel Zając OMI. *Stanisław Konarski przed Świętym Oficjum (1769–1771)*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2023. – 851 p. ISBN 978-83-232-4190-4 (spausdintas), ISBN 978-83-232-4191-1 (internetinis) / *Robertas Jurgaitis* ... 315

Asmenvardžių rodyklė ... 319

Vietovardžių rodyklė ... 338

VILNIAUS MIESTIEČIŲ POŽIŪRIS Į VAIKŲ EDUKACIJĄ XVIII A.

VIOLETA PANSEVIČ

Lietuvos valstybės istorijos archyvas

Anotacija. Remiantis XVIII a. testamentais straipsnyje analizuojama, kokį dėmesį Vilniaus miestiečiai skyrė vaikų edukacijai. Pristatomas jų požiūris iki Tautinės edukacinės komisijos įsteigimo ir po 1773 m. Bandoma išvelgti pokyčius ir įvertinti, ar Apšvietos epochos idėjos ir Tautinės edukacinės komisijos įsteigimas turėjo įtakos Vilniaus miestiečių požiūriui į savo atžalų lavinimą, ar jie XVIII a. paskutinio ketvirčio testamentuose skirdavo daugiau dėmesio vaikų edukacijai.

Reikšminiai žodžiai: vaikai, edukacija, miestiečiai, testamentai, XVIII amžius, Tautinė edukacinė komisija.

Abstract. This article uses the last wills and testaments of 18th-century Vilnius burghers to analyse the degree of attention they paid to the education of their children, presenting their attitudes to this issue prior to the establishment of the Commission of National Education and after 1773. The author attempts to gain insight to the changes that occurred and to assess whether Enlightenment ideas and the founding of the Commission of National Education had an influence on the attitudes of Vilnius' inhabitants on the education of their offspring, and whether the last wills and testaments from the last quarter of the 18th century dedicated more attention to children's education.

Keywords: children, education, burghers, last wills and testaments, 18th century, Commission of National Education.

Amžininkai apie vaikų edukacijos svarbą ir tėvų vaidmenį šiame procese

XVIII amžius dažnai vadinamas pedagogikos šimtmečiu, kai itin išaugo tikėjimas edukacijos galia¹. Šio laikotarpio pamoksluose, katekizmuose, periodinėje spaudoje ir Tautinei edukacinei komisijai privačių asmenų teiktuose pasiūlymuose vis dažniau akcentuojamas vaikų edukacijos klausimas. 1761 m. leidinyje *Vaikų akademija, arba Įvairių mokslų rinkinys* rašoma: „[...] bet ir tėvai ne mažiau blogai elgiasi, jei neskiria pakankamai dėmesio savo vaikų edukacijai, nes galima teigti, kad nuo

1 Jolita Sarcevičienė, Tėvai, vaikai ir ugdymas namuose XVIII a. antrojoje pusėje, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė. Kultūra. Edukacija*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 148.

edukacijos visuomet priklausė viso gyvenimo laimė ar nelaimė.² 1764 m. leidinyje *Bazilijonų mokykla* teigiama, kad didelė sėkmė laukdavo tik tų jaunuolių, kuriems vaikystėje buvo užtikrinama puiki edukacija³. Panašios nuomonės yra ir Vilniaus jėzuitų akademijoje studijavęs bei Karkažiškėse klebonavęs Juozapas Antanas Legavičius. Pastarasis 1787 m. išleistoje knygoje *Santuokinis gyvenimas* tvirtina, kad tėvai privalo suteikti savo vaikučiams padorų išsilavinimą. Pagimdyti vaikus ir palikti juos be tinkamos edukacijos tai yra tas pats, kas paversti juos piktadariais⁴.

Pamokslininkai ir katekizmų autoriai dažnai akcentuoja vaikų ugdymo ir edukacijos naudą:

Su ja [gera edukacija] yra susijusi ramybė šiame gyvenime ir palaima kitame. Tad tėvai turi neapleisti jokio dalyko nei gailėti ko nors, kad užtikrintų vaikams gerą auklėjimą; o vaikai iš savo pusės privalo branginti laiką, kuris būna skiriamas jų mokslams, kad mokytųsi savo pareigų ir semtųsi tų žinių, kurios jiems atrodo būtinos ir kurios suteiks naudą tolesniame jų gyvenime. Turi savo stropumu ir nuovokumu paremti pastangas, kurias deda tėvai dėl jų edukacijos, kadangi šis dalykas su jais susijęs tiesiogiai ir labiau taikomas jiems nei kam nors kitam.⁵

Amžininkai atkreipia dėmesį ir į tai, kad tėvai neturi teisės planuoti vaikų ateities neatsižvelgdami į jų polinkius ir pomėgius. Pamoksluose ir katekizmuose dažnai smerkiami tie tėvai, kurie neleidžia savo palikuoniams patiems pasirinkti savo gyvenimo kelio. 1762 m. *Trumpame katekizme* keliamas klausimas: „Ar gali tėvai drausti vieną padėtį ir prievarta versti prie kitos? Negali, nes padėties pasirinkimas priklauso tam žmogui, kuris užėmęs tokią padėtį turės gyventi.“⁶ Dažnai

2. *Akademia dziecinna albo zbior nauk różnych na świecie zwyczajnych, każdemu do wiadomości potrzebnych y wielce pożytecznych na osobne szkoły podzielony a dla wygody młodzi polskiej bądź szkolney bądź domowej, osobliwie parafialney krotko po polsku zebrany na ządanie zaś wielu za pozwoleniem oraz zwierzchności duchowney do druku podany*, Wilno: drukarnia J. K. Mci y Rzezypospolitey Scholarum Piarum, 1761, p. 68–69.

3. *Szkola bazylianska zamykająca nauki dla dobrego wychowania Nowicuszow i Professow Z. S. Bazylego W. Przez Imci Xiędza Piotra Mennitego generala tegoż zakonu Congregacyi Włoskiej, włoskim językiem wydana; na polski zaś język przetłumaczona przez pewnego kapłana i teologa tegoż zakonu, Kongregacyi Ruskiej, Prowincyi Litewskiej, mieyscami według ustaw w szczególności do teyż Kongregacyi Ruskiej stosujących się dopełniona, wszystkim zakonnym osobom do doskonałości dążącym wielce użyteczna; do druku podana*, Wilno: drukarnia J. K. M. XX. Bazylianow R. P., 1764, p. 2.

4. *Stan małżeński czyli prawidła szczęśliwego między małzonkami pozycia y porządnego a chrześcijańskiego wychowania dziatek przez X. Jozefa Legowicza nauk wywolonych filozofij, i świętey theologij doktora, plebana kościoła Korcożyskiego zebrane y na pożytek powszechności do druku podane*, Wilno: drukarnia królewska przy Akademij, 1787, p. 187.

5. *Akademia dziecinna*, p. 71.

6. *Katechizm krotki, zawierający w sobie nauki cztery nayspotrzebniejsze o fundamentach wiary, o pokucie, o komunii, i o powinnościach chrześcijańskich dla nauki prostaczków pod czas spowiedzi wielkanocney służąc, przez jednego plebana diecezji wileńskiej do druku podany*, Wilno: drukar-

buvo išskiriamos aplinkybės, kai vaikai galėjo nepaklusti tėvų sprendimui, ypač tada, kai tėvai nenorėjo atsižvelgti į vaiko norus pasirenkant profesiją. 1748 m. *Katekizme* rašoma: „[...] [vaikai] neprivalo būti paklusnūs, pavyzdžiui, jei tėvai [...] neleidžia atsiversti į katalikybę; arba liepia stoti į vienuolyną, arba priešinasi šiam sprendimui, nors jų širdis linksta prie jo.“⁶⁷ Buvo akcentuojamas noras tapti vienuoliu iš pašaukimo ir laisvo apsisprendimo, o neverčiant tėvams ar giminėms, kad tik jų norus išpildytų⁸.

Šalia bendrų pastebėjimų apie vaikų edukacijos svarbą ir naudą bei tėvų vaidmenį pasirenkant profesiją keliamas ir miestiečių ugdymo klausimas. 1775 m. Pranciškus Bieliniskis, kuris pasisakydavo už visų luomų atstovų švietimą, laiške Tautinei edukacinei komisijai kelia klausimą: kuo skiriasi miestietis nuo valstiečio, jei jis maisto ir pajamų užsidirba iš rankų darbo? Jo teigimu, miestiečiai, kaip ir valstiečiai, nepasižymi mokytumu, todėl, neturėdami mokslo pradmenų ir nežinodami savo pareigų, eina lengviausiu keliu. Savo atžalų gera edukacija, pasak P. Bieliniskio, rūpinasi tik kai kurie keleto didesnių miestų pasiturintys miestiečiai, todėl to negalima laikyti visuotinai paplitusiu reiškiniu⁹. Periodinėje spaudoje taip pat pabrėžiami miestiečių panašumai į valstiečius. 1786–1788 m. Policijos departamento ataskaitoje Nuolatinei tarybai rašoma:

Didžiausia miestų suklestėjimo kliūtis yra tai, kad mažesnių miestelių miestiečiai panašesni į valstiečius, nes savo vaikus orientuoja į žemdirbystę ir alkoholio gamybą, o didesnių miestų gyventojai, jei tik didesnius turtus susikrauna, iš karto keičia gyvenimo būdą ir vaikus į mokslus išleidžia, tad didesnių miestų jaunuoliai netampa nei pirkkliais, nei amatininkais, dėl to jų negalima laikyti tikrais miestiečiais. Akis bado ir tai, kad nepakankamai išsimokslinę yra mažesnių miestelių magistratų raštininkai.¹⁰

---

nia J. K. Mci Akademickiej Societatis Jezu, 1762, p. [31].

7 *Katechizm abo nauka o wierze, nadziei, miłości, sakramentach, y powinnościach sprawiedliwości chrześcijańskiej, dla wygody tak owych, którzy chcą zrozumieć te rzeczy, które człowiekowi chrześcijańskiemu wiedzieć należy: jako y owych, którzy innych nauczać mają, zebrana przez W. X. Tomasza Łąckiego Soc. JESU Teologa, a po zeyściu światobliwym autora wydana*, Wilno: drukarnia J. K. M. Akadem. Societati JESU, 1748, p. 233.

8 *Szkoła bazylianska*, p. 23.

9 Franciszek Bieliński, Sposób edukacji w XV listach opisany, które do Komisji Edukacji Narodowej od bezimiennego autora były przesłane r. p. 1775, in: *Pisma i projekty pedagogiczne doby Komisji Edukacji Narodowej*, wybrała, wstępem i przypisami opatrzyła Kamilia Mrozowska, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973, p. 65–66.

10 Raport generalny dwuletnich czynności Departamentu Policyi od Seymu 1786 do Seymu 1788 zeszyły radzie nieustaięcy uczyniony, in: *Dziennik handlowy y ekonomiczny*, 1788, t. 4, p. 702–703; Krystyna Zienkowska, *Sławetni i urodzeni: ruch polityczny mieszczaństwa w dobie Sejmu Czteroletniego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976, p. 28; Liudas Glemža, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2010, p. 36.

Tiek minėtame P. Bielinskio laiške, tiek ir Policijos departamento ataskaitoje siūloma stiprinti miestiečių parengtį amatų ir prekybos veiklai:

[...] būtent tam [amatams ir prekybai] būtina juos rengti, kad taptų naudingi patys sau ir sykiu būtų naudingi miestui. Kiekvienas [asmuo] gali būti renkamas mieste, gali užimti bendruomenines, suolininko ir tarėjo pareigas, privalo tas pareigas pažinti, išmokti vykdyti teisėjo funkcijas. Tik šitų dalykų pramokęs miesto gyventojas taps tikru miestiečiu, naudingu sau ir miestui.¹¹

Policijos departamentas savo ataskaitoje taip pat nurodo, kad policijos komisarų prižiūrimas kiekvienas miestietis bus priverstas leisti savo vaikus į miesto mokyklėles ir kad tokios mokyklos bus įsteigtos kiekviename miestelyje, o didesniuose miestuose bus aklai stebima, kad miestiečiai skatintų savo vaikus tapti pirkliais ir amatininkais¹².

Vis dėlto dažnai *Prekybos ir ekonomikos žurnale* pasitaikančius Policijos departamento raginimus miestiečiams užsiimti amatais ir prekyba vertėtų vertinti gana atsargiai. Krystynos Zienkowskos teigimu, departamento požiūris šiuo klausimu buvo konservatyvus ir, nors su jo veikla buvo siejami pažangūs siekiai, tačiau jis pasisakė tik už visuotinį pradinį miestiečių vaikų lavinimą. Žemiausios mokymo pakopos populiarinimas tarp miestiečių siejamas su luomine diferenciacija mokymo pakopos ir turinio atžvilgiu, rezervuojant aukštesnes mokymo pakopas kilmingo luomo atstovams. Lavinimo tikslas – parengti vykdyti tokias funkcijas ir atlikti tokius visuomeninius vaidmenis, kurie kiekvienam luomui buvo priskiriami tuo metu egzistavusioje visuomeninėje struktūroje. „Laiko gaišinimas“ edukuojant miestiečių atžalas, jų aukštesnis, nei to reikalavo amatininkų ir pirklių profesijos, lavinimas Apšvietos epochoje galėjo prisidėti prie nepageidaujamo miestiečių ambicijų ir siekių šuolio, jų abejonių dėl visuomeninės tvarkos ir jos dezorganizavimo¹³.

Kalbant apie Vilniaus miestą, XVIII a. paskutiniame ketvirtyje gerokai suaktyvėjo jo ekonominis gyvenimas: išaugęs vartų mokestis rodo spartų prekybos augimą, o didėjančios pajamos iš prekyviečių nuomos atspindi amatų gamybos pakilimą¹⁴. Be pokyčių ekonominiame miesto gyvenime, pastebimas ir kitų sričių atsigavimas. Teigiamą rezultatą, nors vis dar menkai apčiuopiamą, davė įvykdytos reformos, ženklus kultūros ir švietimo pakilimas, naujų veikėjų atsiradimas

11 Franciszek Bieliński, *op. cit.*, p. 66.

12 Raport generalny dwuletnich czynności Departamentu Policyi od Seymu 1786 do Seymu 1788 zeszęy radzie nieustaiącey uczyniony, p. 703.

13 Krystyna Zienkowska, *op. cit.*, p. 28–29.

14 Danutė Blažytė, Vilniaus miesto išdo pajamos ir išlaidos XVIII a. antrojoje pusėje, in: *Jaunųjų istorikų darbai*, 1980, kn. 3, p. 111–112.

viešojoje erdvėje¹⁵. Jerzy Koweckis nurodo, kad su ekonominiais ir demografiniais pokyčiais prasidėjo permainos, susijusios su miestiečių struktūra, jų turistine padėtimi, išsilavinimo lygiu, papročiais, mentalitetu, ambicijomis ir siekais¹⁶.

1700–1772 m. Vilniaus miestiečių testamentai

Svarbiausias žinių apie Vilniaus miestiečių požiūrį į vaikų edukaciją šaltinis – Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomos suolininkų teismo įrašų knygos¹⁷, kuriose pavyko rasti 168-is XVIII a. Vilniaus miestiečių testamentus. 159 (94,6 proc.) iš jų sudaryti 1700–1772 m., 9 (5,4 proc.) – paskutiniajame XVIII a. ketvirtyje.

Kalbant apie 1700–1772 m. laikotarpio testamentus, tik 27-juose (apie 17 proc.) iš 159-ių Vilniaus miestiečių testamentų randame nurodymų dėl jų vaikų edukacijos. Pagal lytį tai 22 vyrų testamentai, 5 – moterų. Svarbu pastebėti, kad kalbant apie Vilniaus miestiečių testamentus bus vartojama sąvoka *edukacija*, kadangi ši sąvoka dažniausiai pasitelkiama jų paskutinės valios aktuose. Ji paminėta 22-juose iš 27-ių aptariamo laikotarpio testamentų, 3-juose – vartojama sąvoka *lavinimas*. Pastebėjimai ir nurodymai dėl vaikų edukacijos – tai dažniausiai trumpos žinutės, nors kartais pasitaiko ir platesnio pobūdžio rekomendacijų. Vilniaus miestiečių testamentai rodo, kad dažniausiai tėvas artėjančios mirties akivaizdoje stengėsi užtikrinti savo vaikų ateitį, beje, ne tik materialinę. Daugelyje testamentų vyrauja pastabos, kuriomis aptariami globos klausimai, kai mažamečiai vaikai ir turtas patikimas sutuoktinio (-ės) arba kitų paskirtų asmenų-globėjų, dažniausiai iš šeimos ar draugų rato, priežiūrai. Šalia šių pastabų pasitaiko prašymų ar konkrečių nurodymų, susijusių su vaikų edukacija.

11-oje iš 27-ių testamentų vyrai įpareigoja savo sutuoktines (ar, priešingai, žmonos savo vyrus) rūpintis mažamečiais vaikais, ypač jų auklėjimu, išlaikymu, edukacija ir, jei turėjo dukrą (-as), kraičio aprūpinimu. Salyklininkas Kristupas Vaišvila 1705 m. sudarytu paskutinės valios pareiškimu įpareigojo savo žmoną rūpintis jų mažamečio sūnaus Kristupo auklėjimu ir lavinimu¹⁸. 1736 m. sudarytame testamente tekintojas Dovydas Lehneris taip pat išskiria vieną iš savo vaikų – mažametį sūnų Dovydą. Jis įpareigojo savo žmoną Oną Kristiną Lehnerienę, kad iš motiniško palankumo ir meilės ji iki 21 metų laikytų sūnų savo žinioje, pasirūpintų jo tinkama edukacija ir neleistų niekam jo skriausti. Savo dukrai Daratai Lehnerytei-Heiserienei jis tvirtina, kad pernelyg daug lėšų iki šiol jai skyręs ir visuomet jai

15 Jerzy Wojtowicz, Miasta epoki Oświecenia, ich rola w rozwoju kultury, in: *Polska w epoce Oświecenia: państwo, społeczeństwo, kultura*, pod red. Bogusława Leśnodorskiego, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1971, p. 234–235.

16 Jerzy Kowecki, U początków nowoczesnego narodu, in: *Ibid.*, p. 129.

17 *Опись документов Виленского Центрального архива древних актовых книг*, сост. Иван Спрогис, Вильна: типография Бр. Д. и Х. Яловцер, 1901–1913, p. 189–190.

18 „[...] synaczka chowala i ćwiczenie należyte dała“, 1705 m. vasario 6 d. Kristupo Vaišvilos testamentas, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 22, b. 5343, l. 159.

padėjęs, dėl ko jo mažametis sūnus gali nukentėti ir patirti nuostolių, t. y. negauti tinkamo auklėjimo. O dukros auklėjimui ir drabužiams vaikystėje tiek Vilniuje, tiek Karaliaučiuje jis nemažai kapų išleidęs; jos ištekimas ir dviejų vestuvių kėlimas jam daug kainavo, bet pagal savo padėtį ir išgales jis tinkamai ją aprūpino, be kita ko, padovanojo jai namų apyvokos daiktų. Todėl Darata, jau atsiėmusi dalį sąžiningu darbu užgyvento turto, po jo mirties neturinti kelti jokių pretenzijų savo motinai ir broliui, kuriems testamentu užrašomos ir paliekamos visos gėrybės bei nuosavybė¹⁹.

Pirklys Jonas Hertmanas 1749 m. paskutinės valios pareiškimu užrašė savo žmonai Kunigundai namą su visais jame esančiais rakandais ir kilnojamoju turtu ir pareikalavo auklėjant vaikus jų neskriausti bei edukuoti juos laikantis krikščioniškų vertybių²⁰. Panašų pageidavimą išreiškė ir suolininkas Kasparas Žuromskas 1750 m. sudarytame testamente. Jame jis pažymi, kad abi savo dukras Rozaliją ir Marijoną su paskirtomis joms turto dalimis iki pilnametystės patikintis žmonos Rožės Šenscinskaitės, iš kurios tikisi motiniško palankumo jų atžvilgiu, dispozicijai. Taip pat jis viliasi, kad ji kaip tikra motina išreikš norą suteikti dukroms gerą edukaciją ir kruopščiai jomis rūpinsis²¹. Pirklys Mikalojus Diminskas 1751 m. testamentu įpareigojo savo situoktinę Oną Zubcevičiūtę prižiūrėti jų mažametį sūnų Joną ir pasirūpinti jo edukacija²².

1759 m. paskutinės valios aktą surašė ir pirklys Martynas Ostrauskas. Testamente daugiausia dėmesio jis skyrė jauniausiam sūnui Vincentui, kuriam užrašė 100 muštų talerių ir Rūdninkų priemiestyje esantį namą. Šio sūnaus edukaciją testatorius patikėjo situoktinei Marijonai Kelpšaitėi²³, kuri turėjo įskiepyti Vincentui moralės pagrindų ir dievobaimingumo, o šiam sulaukus pilnametystės ir pasirinkus savo gyvenimo kelią, pagal savo išgales suteikti kilnojamojo turto. Svarbu pastebėti, kad M. Ostrauskas, remdamasis to meto amžininkų rekomendacijomis, leido sūnui pačiam pasirinkti profesiją. Tai rodo tokie jo pasakymai: „jei jam Dievas sulaukus pilnametystės į kažkokią padėtį norės pašaukti“²⁴, „net iki kokios nors padėties, į kurią visagalis Dievas norės pašaukti, užsitikrinimo“²⁵.

Labai retai pasitaiko įrašų, kuriuose prieš mirtį vyras įpareigoja pasirūpinti

19 „[...] obliguję małżonki mojej milej, aby z matczynnego dobrego afektu i miłości ku dziecięciu aż do roku 21 onego w słusznej edukacyi i rozporządzeniu dobrym zachowując onego krzywdzić, uszczerbić nie dopuszczala [...]“, 1736 m. rugsėjo 3 d. Dovydo Lehnerio testamentas, *Ibid.*, b. 5346, l. 164v–165.

20 „[...] aby dzieatek moich w hodowaniu nie krzywdziła, ale według obrządku chrześcianskiego edukowała“, 1749 m. gegužės 6 d. Jono Hertmano testamentas, *Ibid.*, b. 5350, l. 50rv.

21 „[...] w dobrej edukacyi i pilnym staraniu swoim onych jako matka rodzona mieć i konserwować zechce [...]“, 1750 m. kovo 5 d. Kasparo Žuromsko testamentas, *Ibid.*, l. 750.

22 „[...] obliguję, aby syna mego Jana we wszelkim dozorce i edukacyi racyzyla konserwować [...]“, 1751 m. lapkričio 17 d. Mikalojaus Diminsko testamentas, *Ibid.*, b. 5351, l. 209.

23 „[...] synowi memu milemu najmlodszeemu Wincentemu Ostrowskiemu talarów bitych sto z afektu mego rodzicielskiego zapisuję, a wyhodowanie i nalezyte do nauk edukowanie przy matce determinując“, 1759 m. kovo 30 d. Martyno Ostrausko testamentas, *Ibid.*, l. 1091v, 1093v.

24 „[...] jeśli go P[an] Bóg po dojsciu lat do jakiego stanu powolać zechce [...]“, *Ibid.*, l. 1091v.

25 „[...] do obrania stanu dla siebie do jakiego ich Bóg wszechmogący powolać zechce [...]“, *Ibid.*, l. 1093v.

mažamečių vaikų auklėjimu ne tik savo žmoną, bet ir jos naują vyrą, jei našlė dar kartą ryžtųsi ištekti. Pvz., juvelyras Antanas Honorskis 1758 m. sudarytame testamente pažymi, kad jei jo žmona Konstancija Hofmanaitė sugalvotų antrą kartą ištekti už kataliko juvelyro, tai tuomet jai reikėtų atiduoti visus ūkinius rakandus ir skirti 2000 auksinų: 1000 auksinų jai, o kitą 1000 auksinų – būsimam juvelyro amatu besiverčiančiam sutuoktiniui, kad gražiai augintų jo keturias dukras – Petronėlę, Konstanciją, Kristiną ir Viktoriją – bei iš krikščioniško palankumo rūpintųsi jų katalikišku ugdymu ir suteiktų joms Šventojo Rašto žinių²⁶.

Pasitaikė vos vienas atvejis, kai žmona prieš mirtį kreipėsi į savo vyrą, prašydama pasirūpinti jų vaikų ugdymu. 1744 m. sudarytame Onos Simanavičiūtės testamente randame pageidavimą, kad jos sutuoktinis Jonas Lebedejevskis pasirūpintų jų sūnumi Antanu ir užtikrintų šiam gerą edukaciją bei priežiūrą²⁷.

Dažniau apie savo vaidmenį vaikų edukacijos procese linkę užsiminti patys vyrai. Vilniaus vaistininkas Gotfridas Liudvikas Knoblochas 1744 m. sudarytame testamente pabrėžė, kad daug lėšų išleido Mykolo Liudviko mokslams svetimos šalyse²⁸, o šis, vėliau tapęs filosofijos ir medicinos daktaru, liko gyventi Livonijoje, Revelyje, ir ten vedė²⁹. 1728 m. rugpjūčio 17 d. Mykolą Liudviką Knoblochą randame įsirašiusį į Karaliaučiaus universitetą³⁰. Vėliau jis veikiausiai studijavo Erfurte, kadangi yra išlikusi 1740 m. čia apginta jo daktaro disertacija *De cancro mammae sinistrae observato et curato*³¹. Kitas Gotfrido Liudviko sūnus – Samuelis Jokūbas, sekdamas tėvo pavyzdžiu, įgijo vaistininko profesiją. Todėl tėvas testamentu užrašė jam savo turėtą vaistinę ir kamara, kurioje saugojo vaistinei priklausančius instrumentus³². Iš 1758 m. dokumento aiškėja, kad miestietis Motiejus Paškevičius

26 „[...] dziatki moje z miłości chrześcianskiej w wierze Ś[więtej] Katolickiej wyedukowali i początków wiary Ś[więtej] Katolickiej nauczyli“, 1758 m. kovo 3 d. Antano Honorskio testamentas, *Ibid.*, l. 948v, 950.

27 „[...] aby wszelkie staranie i pieczelowanie o tym że synie naszym miał przy dobrej edukacyi i dozorce do wzrostu lat onego [...]“, 1744 m. liepos 4 d. Onos Lebedejevskienės testamentas, *Ibid.*, b. 5348, l. 1317v.

28 „[...] Michała Ludwika dla lepszej nauki i edukacyi do cudzych krajów odeslałem i wielkie koszta na niego spendowałem [...]“, 1744 m. gegužės 10 d. Gotfrido Liudviko Knoblocho testamentas, *Ibid.*, l. 1322v.

29 „[...] a gdy onego do takowej perfekcyi przyprowadziłem, iż doktorem *philosophia et medycyna* zostawszy teraz w Inflanciech w Rewle żonatym zostaje [...]“, *Ibid.*, l. 1322v–1323.

30 *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr.*, Band II: *Die Immatrikulationen von 1657–1829*, herausgegeben von Georg Erlar, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1911–1912, p. 334; Vaclovas Biržiška, *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, redagavo ir papildė Mykolas Biržiška su Adolfo Šapokos įvadu, Chicago: Lituaniškosios instituto leidykla, 1987, p. 80, 119.

31 Skrobaccki Andrzej, *Polacy na wydziale lekarskim Uniwersytetu w Królewcu*, Olsztyn: Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Pojezierze, 1969, p. 81; *Słownik lekarzów polskich: obejmujący oprócz krótkich życiorysów lekarzów polaków oraz cudzoziemców w Polsce osiadłych, dokładną bibliografią lekarską polską od czasów najdawniejszych aż do chwili obecnej*, ułożył Stanisław Kościński, Warszawa: Nakład autora, 1884, p. 218.

32 [...] syn Samuel Jakub tej samej aptekarskiej profesyi będący i u mnie zostający, któremu [...] zapisuję i sukcesorem czynię całą aptekę moją i materjalną komorę ze wszystkimi instrumentami

nemažai lėšų išleido sūnaus kunigo karmelito Antano edukacijai, o vėliau abitui, profesijai įgyti ir įvairioms kitoms reikmėms³³.

Labai dažnai Vilniaus miestiečiai savo atžalų ugdymą patikėdavo ir globėjams, į kuriuos dažnai buvo kreipiamasi tokiais kreipiniais kaip geradarys, garbusis ir pan. Kailiadirbys Tomas Mistalskis savo testamente užsimena apie 1706 m. birželio 18 d. jo namuose Rūdninkų gatvėje įvykusį gaisrą, kuris jo turtą sumažino 300 talerių. Nepaisydamas patirtų nuostolių, jis prašo savo trijų vaikų – Petro, Simono ir Onos – globėjo pono Turčinsko neiššvaistyti vaikams palikto turto ir suteikti jiems tinkamą lavinimą bei leisti į mokyklas Vilniuje³⁴. Panašų prašymą išreiškia ir našlė Ona Gudevičiūtė-Michalauskienė, kuri 1705 m. sudarytame testamente reikalauja, kad pirkliai Vladislovas Šukšta ir Bartlamiejus Michalauskas tuoju pat užsiimtų jos sūnelio Stanislovo mokymu ir iki pilnamestystės jį tinkamai lavintų³⁵.

1732 m. testamentą sudarė našlė Elena Kučinskaitė-Narkevičienė, kuri šiuo paskutinės valios aktu savo sūnaus Stanislovo globėju paskyrė tarėją Joną Šatravą. Ji pageidavo, kad būsimasis globėjas įskiepytų jos mažamečiam sūnui ne tik drausmės jausmą, bet ir užtikrintų puikią edukaciją³⁶.

Knygininkė Kotryna Savičiūtė-Melcherevičienė 1758 m. surašytame testamente savo vaikų – Rozalijos, Anos, Liudvikos ir Jokūbo – globą patikėjo Jokūbui Kaveckiui, Jonui Ostrauskui ir Augustinui Ozemkovičiui ir prašė, kad jie rūpintųsi vaikų turtu, pagal savo išgales suteiktų jiems tinkamą edukaciją, užtikrintų deramą maistą ir aprangą³⁷. Įdomus faktas, kad K. Savičiūtė-Melcherevičienė daugiau dėmesio skyrė savo mažamečių dukrų auklėjimui, bet neišskyrė sūnaus, priešingai nei kitos paminėtos Vilniaus miestietės. K. Savičiūtė-Melcherevičienė taip elgėsi, matyt, dėl to, kad Jokūbas nepasizymėjo nuolankumu tėvams, o priešingai – prieš jų valią paliko gimtuosius namus³⁸.

---

co do apteki należące [...]“, 1744 m. gegužės 10 d. Gotfrido Liudviko Knoblocho testamentas, LVIA, f. 22, b. 5348, l. 1323.

33 „[...] ks[ie]dzu Antonienu Paszkiewiczowi karmelicie [...] synowi memu niemało na edukacyą do wzrostu lat i obrania stanu ważyłem, potym na obłoczyny, profesyą i inne rózne onego potrzeby znacznie świadczyłem i ekspensowałem [...]“, 1758 m. kovo 8 d. Motiejaus Paškevičiaus testamentas, *Ibid.*, b. 5351, l. 1025v.

34 „Na koniec dziatkom ojcowskie błogosławieństwo dając przy opiekunie panu Turczyńskim zostawił, których aby onych w należytym ćwiczeniu miał [...] aby się uczyli w szkołach [...]“, 1708 m. gruodžio 11 d. Tomo Mistalskio testamentas, *Ibid.*, b. 5343, l. 399v.

35 „[...] pilno žądając, aby tak synaczek onej u pana Szukszty wyuczone i ćwiczeniu należytym do wzrostu lat został [...]“, 1705 m. kovo 28 d. Onos Michalauskienės testamentas, *Ibid.*, l. 169.

36 „[...] aby w dobrej karności i edukacyi pomienionego syna jej *in minorennitate* będącego [...]“, 1732 m. balandžio 4 d. Elenos Narkevičienės testamentas, *Ibid.*, b. 5345, l. 455.

37 „[...] żeby edukacyą przystojną podług możności bez uszczerbku części onym należącej, lecz tyłko z prowizyi wikt i odzieżę onym dawali obliguję“, 1758 m. birželio 20 d. Kotrynos Melcherevičienės testamentas, *Ibid.*, b. 5351, l. 973.

38 *Ibid.*

Vilniaus miestiečių testamentuose pasitaiko žinučių, kad jie rūpinosi ne tik savo atžalų, bet ir savo sutuoktinių iš ankstesnių santuokų, kitų giminių vaikų ar net visiškai svetimų asmenų auklėjimu ir ugdymu. Pvz., vaitas Jokūbas Stefanavičius Vargalovskis 1729 m. surašytame testamente pažymi, kad pusantrų metų išlaikė pirklio Dmyskio Markianovičiaus posūnį ir leido jį į mokyklą Vilniuje³⁹. Panašus atvejis užfiksuotas ir miestietės Elžbietos Lenerytės-Melerienės 1734 m. paskutinės valios akte, kuriame ji pastebi, kad seserėnui Tobijui Vildui, vaikystėje tapusiam našlaičiu, užtikrinusi tinkamą edukaciją, aštuonerius metus trūkusiems jo mokslams nemažai lėšų išleidusi ir aprūpinusi drabužiais, o vėliau jį išleidusi gilinti savo gebėjimų meistrų dirbtuvėse⁴⁰. Matyt, T. Vildas mokėsi siuvėjo amato, nes 1737 m. ir 1747 m. dokumentuose jis įvardijamas kaip Vilniaus miestietis ir siuvėjas⁴¹.

Pirklys Stanislovas Jurevičius 1755 m. surašytame testamente pažymi kruopščiai rūpinęsis velionio mėsininko Juozapo Čerkaso ir jo dabartinės žmonos Kotrynos Obuchauskaitės-Čerkasienės vaikų edukacija⁴², be to, nemažai lėšų išleidęs sūnaus Jono mokslams Vilniaus basųjų karmelitų vienuolyne, kur šis Vincentu buvo vadinamas, taip pat jo abitui įsigyti ir kitoms jo reikmėms⁴³. Taip pat šiame testamente užsimenama apie nemažai kainavusią dukros Onos edukaciją vaikystėje, mokslus vienuolyne ir ištekinimą už Gabrieliaus Horodničiaus⁴⁴. Kitai dukrai – Teresei, panašiai kaip ir Onai, buvo užtikrintas puikus lavinimas namuose, o vėliau ji išsiųsta gilinti žinių į vienuolyną⁴⁵.

Vilniaus miestiečiai galimybę gauti išsilavinimą vertindavo kaip labai reikšmingą ir daug lėšų reikalaujantį dalyką, todėl dažnai vaikai, gavę gerą auklėjimą ir lavinimą namuose, o vėliau gilinę savo žinias mokyklose ir vienuolynuose, negalėjo pretenduoti į likusį tėvų turtą. Tai atsispindi jau minėto M. Paškevičiaus 1758 m.

39 „[...] miałem u siebie na strawie przez pułtora lata pasierzba tego kupca, który do szkół tu w Wilnie chodził“, 1729 m. sausio 8 d. Jokūbo Stefanovičiaus Vargalovskio testamentas, *Ibid.*, b. 5345, l. 102; Aivas Ragauskas, *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antroje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2002, p. 245.

40 „[...] naležytą edukaciją dawała, na nauki koszt przez lat ośm ważyła, sukienki sprawowała i na wędrowkę swoim własnym groszem wyprawowała [...]“, 1734 m. spalio 13 d. Elžbietos Melerienės testamentas, LVIA, f. 22, b. 5345, l. 907.

41 Agnius Urbonavičius, *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 metais: sąrašas*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009, p. 223, 255.

42 „[...] jako mogłem wespół z żoną moją a matką pomienionych p[an]o w Czerkasów i Czerkasowień dać edukaciją starałem się [...]“, 1755 m. gegužės 21 d. Stanislovo Jurevičiaus testamentas, LVIA, f. 22, b. 5351, l. 831.

43 „[...] pan Jan na świecie Czerkas, syn nieboszczyka p[an]a Josepha Czerkasa, do zakonu w [ielmożnych] Ojców Karmelitów Bosych wstąpił, Wincentym nazwany, po profesyi swoją część 2000 złotych odebrał, i dalsze świadczenia na obleczyny, profesyę, prymieje, habity [...] otrzymał [...]“, *Ibid.*

44 „P[ani] Anna Czerkasówna w małych latach niemałym kosztem edukowana, do klasztoru do edukacji aplikowana [...]“, *Ibid.*, l. 831–831v.

45 „[...] Pani Teresa Czerkasówna podług obligacyi p[ana] stryja opiekuna neležycie edukowana, do klasztoru dla edukacyi aplikowana [...]“, *Ibid.*, l. 831v.

testamente, kuriame jis nurodo skyręs nemažai lėšų sūnaus Antano edukacijai vaikystėje, todėl šis negali pretenduoti tiek į kilnojamąjį, tiek į nekilnojamąjį turtą⁴⁶. Panašu, kad Vilniaus miestiečių palikuonys vertindavo tėvų pastangas suteikti jiems gerą išsilavinimą. 1720 m. surašytame testamente pirklys Grigalius Straškevičius atsisveikina su savo tėvu ir geradariu Simonu Straškevičiumi ir išreiškia jam padėką už jauname amžiuje suteiktą edukaciją bei visą šį laiką rodytas geradarybes⁴⁷.

XVIII a. paskutinio ketvirčio Vilniaus miestiečių testamentai

Suolininkų teismo įrašų knygoje išliko vos 9 po Tautinės edukacinės komisijos įsteigimo sudaryti Vilniaus miestiečių testamentai. 6 iš jų – vyrų testamentai, 3 – moterų. 7-iuose (apie 78 proc.) iš 9 išlikusių testamentų yra rekomendacijų ir nurodymų dėl vaikų edukacijos. Panašiai kaip ir 1700–1772 m. testamentuose, dominuoja prašymai sutuoktiniui (-ėms) ir globėjams pasirūpinti vaikų išlaikymu ir edukacija. Išsiskiria tarėjo Juozapo Tolokonskio-Paškevičiaus 1774 m. sudarytas testamentas, kuriame jis daug dėmesio skyrė savo mažamečiam sūnui Antanui Tolokonskiui-Paškevičiui. Šiuo testamentu jis įpareigojo savo sutuoktinę Antaniną Končauskaitę dalį kilnojamojo turto skirti jūdvių sūnui, taip pat užrašė jam 32 000 auksinų vertės prekių, kurios turėjo būti kuo greičiau realizuotos, o gautos lėšos investuotos kur nors Karaliaučiuje, kol A. Tolokonskis-Paškevičius sulauks pilnametystės. Nuo šios sumos kasmet gaunamas procentas turėjo būti skiriamas deramai sūnaus edukacijai ir geroms manieroms ugdyti⁴⁸, o tuo turėjo pasirūpinti J. Tolokonskio-Paškevičiaus paskirti globėjai Danielius Tolokonskis-Paškevičius ir Jonas Končauskas, atitinkamai jo brolis ir svainis. Viso testamento vykdymu turėjo pasirūpinti burmistras Nikodemus Pšemeneckis. Mažamečiam A. Tolokonskiui-Paškevičiui 1773 m. testamentu *Plawszkiewiczowska* vadinamą mūrinį namą Rūdninkų gatvėje užrašė jo senelis Aleksandras Končauskas⁴⁹, ejęs raštininko pareigas.

Chirurgas medikas Jokūbas Grafas 1775 m. sudarytu testamentu įpareigojo sutuoktinę Elžbietą Sabavičiūtę mažametį sūnų 2 metus prieš savęs laikyti, aprūpinti jį drabužiais, leisti į mokyklą bei direktorių (t. y. namų mokytoją) jam samdyti⁵⁰.

46 „[...] więc już przereczony syn mój ks[ia]dz Antoni Paszkiewicz do żadnej dalszej mnie sukcesy tak w dobrach leżących, jako i ruchomych wyżej dysponowanych należeć nie ma i nie powinien będzie [...]“; 1758 m. kovo 8 d. Motiejaus Paškevičiaus testamentas, *Ibid.*, l. 1025v–1026.

47 „[...] oddaję dziękczynienie synowskie za edukacją w młodym wieku daną i dobrodziejstwa przez wszytek czas świadczone“, 1720 m. rugsėjo 8 d. Grigalius Straškevičiaus testamentas, *Ibid.*, b. 5344, l. 303v.

48 „[...] procent coroczny przychodzący od teraz zapisanej sumy ma być na edukacją jak najdokładniejszą i uczciwie onego obejście obrócony [...]“, 1774 m. rugpjūčio 29 d. Juozapo Tolokonskio-Paškevičiaus testamentas, *Ibid.*, b. 5353, l. 140v.

49 1773 m. rugsėjo 23 d. Aleksandro Končausko testamentas, *Ibid.*, l. 98.

50 „[...] syna przez lat dwie przy sobie konserwowała, odziewała i do szkół dawała i dyrektora dla niego chowała“, 1775 m. gegužės 6 d. Jokūbo Grafo testamentas, *Ibid.*, l. 185.

1779 m. testamente Marijona Kublickaitė užsimena apie antrąjį sutuoktinį pirklį Aleksandrą Chmažinskį, kurį ji įpareigojo savo mažamečius vaikus iš pirmosios santuokos – sūnų Pranciškų, dukras Elžbietą, Teresę ir Juozapotą Maslauskius – globoti ir suteikti jiems tinkamą edukaciją, be to, prašė jų neskriausti⁵¹. Išlikęs ir 1780 m. sudarytas Barboros Lamanauskaitės paskutinės valios aktas, kuriame ji kreipiasi į savo sutuoktinį Aleksandrą Chmažinskį, prašydama tėviškai globoti jų dukrą Teklę, įskiepyti jai gerų savybių ir suteikti deramą išsilavinimą⁵². Dėl informacijos stokos sudėtinga pasakyti, ar čia kalbama apie tą patį A. Chmažinskį – iš testamentų turinio susidaro įspūdis, kad veikiausiai kalbama apie du skirtingus asmenis.

Didelį rūpestį dėl savo vienintelio sūnaus Ignoto Narkevičiaus edukacijos savo paskutinės valios akte 1780 m. išreiškė pirklys Jurgis Narkevičius. Jis užrašė savo mažamečiam sūnui namų apyvokos daiktų ir dalį už realizuotas prekes gautų pinigų. J. Narkevičius paskyrė jam ir mūrinių namų, vadinamą *Jablonowa*, kad vaikystėje be tėvo likęs Ignotas galėtų mokslus praktikuoti ir tinkamai lavintis⁵³. Savo sūnaus globėjais jis paskyrė burmistrą Grigalių Galūzą ir Vilniaus pirklių rūmų direktorių Pranciškų Sakalauską, kuriuos įpareigojo prižiūrėti, kad Ignotui skirti pinigai nebūtų judinami iki pat jo pilnametystės, t. y. kol jam sueis 24 metai; į šiuos pinigus negalėjo pretenduoti ir jo motina Anastazija Duchavičiūtė. Paskirti globėjai turėjo sąžiningai stengtis, kad Ignotas vaikystėje būtų lavinamas, nuo blogų įpročių jaunystėje saugomas ir kad puikią padėtį pasiektų⁵⁴. J. Narkevičius numatė ir ypatingus Ignoto globėjus, kuriais paskyrė vaitą Nikodemą Pšemeneckį ir burmistrą Juozapotą Minkevičių. Šie asmenys turėjo rodyti dėmesį Ignotui, reikiamu metu jam suteikti pagalbą ir prižiūrėti, kad Ignotui skirtos lėšos, kuriomis iki jo pilnametystės disponavo minėti globėjai Vilniuje ir ponas Šerefas Karaliaučiuje, būtų išsaugotos be žymesnių nuostolių.

Kitas pirklys Stanislovas Krasnickas taip pat pageidavo užtikrinti savo sūnui Stanislovui Kostkai Krasnickui puikią edukaciją, todėl 1781 m. sudarytu testamentu jam užrašė Subačiaus gatvėje esantį mūrinių namų, kuriuo išlaikymu ir restauravimu iki sūnaus pilnametystės turėjo rūpintis žmona Ieva Tarašauskaitė. Iki tol, kol S. Kostka Krasnickas bus pasirengęs siekti žinių, motina turėjo aprūpinti jį maistu ir drabužiais, taip pat pasirūpinti jo išlaikymu. Bene svarbiausias jos uždavinys – apgalvoti, kaip užtikrinti sūnui galimybę eiti pradžios mokslus⁵⁵.

51 „[...] aby dzieci moje w swojej miał opiece i onym przystojną dał edukacyą [...]“, 1779 m. balandžio 15 d. Marijonos Chmažinskienės testamentas, *Ibid.*, l. 607.

52 „[...] do wszelkich przymiotów dobrych przystojną zechce dać edukacyą [...]“, 1780 m. rugsėjo 25 d. Barboros Chmažinskienės testamentas, *Ibid.*, l. 801.

53 „[...] synowi memu jednemu Ignacemu zapisuję i dysponuję, z czego aby miał sposób w niedorosly leciech do nauk się egzercytować, a należycie edukować“, 1780 m. balandžio 14 d. Jurgio Narkevičiaus testamentas, *Ibid.*, l. 783v.

54 „[...] obowiązuję, aby syna mego Ignacego Narkiewiczza, teraz w małoletności będącego, edukowali [...]“, *Ibid.*, l. 784v–785.

55 „[...] dla syna naszego póki sposobnym do brania nauk zostanie, victus et amictus zupełne opa-

S. Krasnickas, panašiai kaip ir J. Narkevičius, išreiškė pageidavimą, kad jo žmona su globėjų pagalba sūnui skirtas lėšas investuotų, o iš jų kasmet gaunamą procentą skirtų skatinti S. K. Krasnicką siekti tų mokslų, kuriems jis turės gebėjimų⁵⁶. Vaitą Nikodemą Pšemeneckį testatorius įpareigojo jo sūnų globoti ir apgalvoti, kaip suteikti jam kuo geresnę išsilavinimą⁵⁷.

1793 m. sudarytas Vilniaus miesto prezidento Antano Liachavičiaus testamentas, kuriame nemažai dėmesio skiriama jo sūnui Antanui Pranciškui ir dukroms Karolinai, Marcijonai ir Elžbietai. Visiems vaikams lygiomis dalimis A. Liachavičius užrašė mūrinį namą, esantį netoli Šv. Mykolo bažnyčios, pačiame gatvės kampe. Jei tas namas kažkada būtų parduotas, tai gautos už jį lėšos taip pat turi būti vaikams padalytos po lygiai. A. Liachavičius taip pat įpareigojo iš šio mūrinio namo gaunamas pajamas skirti jo atžalų edukacijai⁵⁸.

Apibendrinimas

Apibendrinant galima teigti, kad 1700–1772 m. laikotarpio Vilniaus miestiečių testamentuose buvo skiriama nedaug dėmesio vaikų edukacijos klausimui. Tik 27-iuose (apie 17 proc.) iš 159-ių išlikusių testamentų randame nurodymų ir rekomendacijų dėl vaikų išlaikymo, auklėjimo ir edukacijos. Todėl galime sutikti su P. Bielinskio teiginiu, kad savo atžalų edukacija rūpinosi tik labiau pasiturintys miestiečiai ir tai nebuvo labai paplitęs reiškinys. Testamentų analizė rodo, kad tarp pastebėjimų vaikų edukacijos klausimu dominuoja vyrų prašymai žmonoms (arba žmonių vyrams) pasirūpinti mažamečių vaikų ugdymu (apie 41 proc.), kreipimais į globėjus pasirūpinti paliekamu turtu ir vaikų lavinimu (apie 15 proc.), taip pat pasitaiko testatorių pastebėjimų ne tik dėl savo atžalų edukacijos, bet ir savo sutuoktinių iš ankstesnių santuokų, kitų giminių vaikų ar net visiškai svetimų asmenų auklėjimo ir ugdymo (apie 15 proc.), vos 3-juose (11 proc.) testamentuose testatoriai užsimena apie jų pačių edukaciją vaikystėje, tarnybą svetimose šalyse ir pan. Dažniausiai testamentuose apie vaikų auklėjimą ir edukaciją kalbama bendrais terminais: „auklėjimas“, „edukacija“, „lavinimas“ ir pan. Mokymosi forma išskiriama retai. Vos 1-ame testamente užsimenama apie dukrų lavinimą namuose, 3-juose – apie mokyklų lankymą, 6-iuose – apie dukrų ir sūnų mokslus vienuolynuose, 1-ame – apie sūnaus studijas užsienio mokymo įstaigose ir filosofijos-medicinos daktaro laipsnio įgijimą, 2-juose – apie amatininko profesijos įsigijimą, 1-ame – apie sūnaus

trzenie, także dawanie pierwszych początków nauk obmyślą [...]", 1781 m. vasario 21 d. Stanislovo Krasnicko testamentas, *Ibid.*, l. 829v.

56 „[...] z procentu rocznego kapitał urastać ma do sposobności brania nauk synowi [...]", *Ibid.*, l. 830v.

57 „[...] w obmyśleniu jako najlepszej synowi memu edukacyi [...]", *Ibid.*, l. 831.

58 „Intrate z niej pochodząca na edukacją tychże dzieci obracane mieć chcę“, 1793 m. vasario 12 d. Antano Liachavičiaus testamentas, *Ibid.*, b. 5356, l. 143.

skatinimą pasirinkti pirklio profesiją, 1-ame – apie vaistininko profesijos įsigijimą ir vaistinės laikymą Vilniuje. Katalikiškas ugdymas, krikščioniškų vertybių ir Šventojo Rašto žinių skiepijimas minimi 2-juose Vilniaus miestiečių testamentuose.

XVIII a. paskutiniame ketvirtyje prasidėjęs Vilniaus miesto ekonominio gyvenimo atsigavimas ir pirklių bei amatininkų materialinės padėties pagerėjimas, taip pat Tautinės edukacinės komisijos rūpinimasis mokymu ir mokslais, Apšvietos epochos idėjų sklaida turėjo įtakos padidėjusiam Vilniaus miestiečių susirūpinimui savo atžalų ugdymu. Nors išliko tik 9 šio laikotarpio miestiečių testamentai, tačiau net 7-iuose (apie 78 proc.) iš jų yra platesnių nurodymų ir rekomendacijų dėl vaikų auklėjimo ir edukacijos. Panašiai kaip ir 1700–1772 m. testamentuose, dominuoja prašymai sutuoktiniui (-ėms) ir globėjams pasirūpinti vaikų išlaikymu ir edukacija. Naujas dalykas – turtingesni pirkliai testamentuose numatydavo pakankamai daug lėšų vaikų edukacijai: užrašydavo jiems mūrinius namus ir turėtas prekes, gaunamas iš jų lėšas įpareigodavo investuoti ir užtikrinti be tėvo ar motinos liekantiems vaikams galimybę lavintis. Nuo 1773 m. sudarytuose testamentuose akcentuojamas gerų manierų ir savybių skiepijimas, mokyklų lankymas, galimybė eiti pradžios mokslus, namų mokytojų samdymas ir pan. Tai rodo, kad Vilniaus miestiečiams XVIII a. pab. buvo svarbu užtikrinti savo atžaloms atitinkamą išsilavinimą, kuris galėjo garantuoti jiems geresnį gyvenimą ateityje.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

- Akademia dziecinna albo zbior nauk rożnych na swiecie zwyczajnych, każdemu do wiadomości potrzebnych y wielce pożytecznych na osobne szkoły podzielony a dla wygody młodzi polskiej bądź szkolney bądź domowej, osobliwie parafialney krotko po polsku zebrany na żądanie zaś wielu za pozwoleniem oraz zwierzchności duchowney do druku podany*, Wilno: drukarnia J. K. Mci y Rzeczypospolitey Scholarum Piarum, 1761.
- Bieliński Franciszek, Sposób edukacji w XV listach opisany, które do Komisji Edukacji Narodowej od bezimiennego autora były przesłane r. p. 1775, in: *Pisma i projekty pedagogiczne doby Komisji Edukacji Narodowej*, wybrała, wstępem i przypisami opatrzyła Kamilia Mrozowska, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973, p. 54–144.
- Biržiška Vaclovas, *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, redagavo ir papildė Mykolas Biržiška su Adolfo Šapokos įvadu, Chicago: Lituanistikos instituto leidykla, 1987.
- Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr.*, Band II: *Die Immatrikulationen von 1657–1829*, herausgegeben von Georg Erler, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1911–1912.
- Katechizm abo nauka o wierze, nadziei, miłości, sakramentach, y powinnościach sprawiedliwości chrześcijańskiej, dla wygody tak owych, którzy chcą zrozumieć te rzeczy, które człowiekowi chrześcijańskiemu wiedzieć należy: jako y owych, którzy innych nauczać mają*, zebrana przez W. X. Tomasza Łąckiego Soc. JESU Teologa, a po zycieściu świętobliwym autora wydana, Wilno: drukarnia J. K. M. Akadem. Societati JESU, 1748.
- Katechizm krotki, zawierający w sobie nauki cztery naypotrzebniejsze o fundamentach wiary, o pokucie, o komunii, i o powinnościach chrześcijańskich dla nauki prostaczków pod czas spowiedzi wielkanocney służąc, przez jednego plebana diecezji wileński do druku podany*, Wilno: drukarnia J. K. Mci Akademickiej Societatis Jesu, 1762.

- Raport generalny dwuletnich czynności Departamentu Policyi od Seymu 1786 do Seymu 1788 zeszyły radzie nieustającej uczyniony, in: *Dziennik handlowy y ekonomiczny*, 1788, t. 4, p. 692–704.
- Stan małżeński czyli prawidła szczęśliwego między małżonkami pozycia y porządnego a chrześcijańskiego wychowania dzieciąt przez X. Jozefa Legowicza nauk wyzwolonych filozofij, i świętej theologii doktora, plebana kościoła Korkożyskiego zebrane y na pożytek powszechności do druku podane*, Wilno: drukarnia królewska przy Akademij, 1787.
- Szkoła bazylianska zamykająca nauki dla dobrego wychowania Nowicjuszow i Professow Z. S. Bazylego W. Przez Imci Xiędza Piotra Mennitego generała tegoż zakonu Congregacyi Włoskiej, włoskim językiem wydana; na polski zaś język przetłumaczona przez pewnego kapłana i teologa tegoż zakonu, Kongregacyi Ruskiej, Prowincyi Litewskiej, miejscami według ustaw w szczególności do teyż Kongregacyi Ruskiej stosujących się dopełniona, wszystkim zakonnym osobom do doskonałości dążącym wielce użyteczna*, Wilno: drukarnia J. K. M. XX. Bazylianow R. P., 1764.
- Blažytė Danutė, Vilniaus miesto išdo pajamos ir išlaidos XVIII a. antrojoje pusėje, in: *Jaunųjų istorikų darbai*, 1980, kn. 3, p. 109–112.
- Glemža Liudas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2010.
- Koweci Jerzy, U początków nowoczesnego narodu, in: *Polska w epoce Oświecenia: państwo, społeczeństwo, kultura*, pod red. Bogusława Leśnodorskiego, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1971, p. 106–170.
- Ragauskas Aivas, *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2002.
- Sarcevičienė Jolita, Tėvai, vaikai ir ugdymas namuose XVIII a. antrojoje pusėje, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė. Kultura. Edukacija*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 148–171.
- Skrobacki Andrzej, *Polacy na wydziale lekarskim Uniwersytetu w Królewcu*, Olsztyn: Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Pojezierze, 1969.
- Słownik lekarzów polskich: obejmujący oprócz krótkich życiorysów lekarzów polaków oraz cudzoziemców w Polsce osiadłych, dokładną bibliografią lekarską polską od czasów najdawniejszych aż do chwili obecnej*, ułożył Stanisław Kościński, Warszawa: Nakład autora, 1884.
- Urbanavičius Agnius, *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 metais: sąrašas*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.
- Wojtowicz Jerzy, Miasta epoki Oświecenia, ich rola w rozwoju kultury, in: *Polska w epoce Oświecenia: państwo, społeczeństwo, kultura*, pod red. Bogusława Leśnodorskiego, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1971, p. 212–240.
- Zienkowska Krystyna, *Sławetni i urodzeni: ruch polityczny mieszczaństwa w dobie Sejmu Czteroletniego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976.
- Опись документов Виленского Центрального архива древних актовых книг*, сост. Иван Спрогис, Вильна: типография Бр. Д. и Х. Яловцер, 1901–1913.

VIOLETA PANSEVIČ – istorikė, humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos valstybės istorijos archyvo Informacijos ir sklaidos skyriaus vyriausioji specialistė. Tyrimų kryptys – XVII–XVIII a. Vilniaus miesto istorija, Vilniaus miestiečių kasdienis gyvenimas ir išsimokslinimas.

Elektroninis paštas violeta.pansevic@lvia.lt

ATTITUDES OF VILNIUS BURGHERS TO CHILDREN'S EDUCATION IN THE 18TH CENTURY

VIOLETA PANSEVIČ

Lithuanian State Historical Archives

This article uses the last wills and testaments of 18th-century Vilnius burghers to analyse their attitudes towards the education of children prior to the establishment of the Commission of National Education and after 1773. The author attempts to gain insight to the changes that occurred and to assess whether Enlightenment ideas and the founding of the Commission of National Education had an influence on the attitudes of Vilnius' inhabitants on the education of their offspring, and whether the last wills and testaments from the last quarter of the 18th century dedicated more attention to children's education.

The conducted research showed that in the last wills and testaments of Vilnius burghers from the period 1700 to 1772, the issue of children's education was not given much attention. Only in 27 (around 17 per cent) out of 159 of the surviving last wills and testaments do we find instructions and recommendations regarding provision for children, their upbringing and education. Therefore, we may agree with Pranciškus Bielinski's statement that only the wealthier burghers showed concern for the education of their offspring, and that this was not a particularly widespread phenomenon. The analysis of last wills and testaments shows that among the observed issues regarding children's education, the following predominated: husbands' requests to their wives (or vice versa, of wives to their husbands) to see to the education of their young children (around 41 per cent), appeals to custodians to take care of the inherited property and the education of children (around 15 per cent), plus, there were also some testators' observations regarding not only the education of their own offspring but also of their spouses children from earlier marriages and of other relatives' children or the upbringing and education of even completely unrelated individuals (around 15 per cent), in barely three (11 per cent) last wills and testaments did the testators mention their own childhood education, service in foreign lands and alike. The upbringing and education of children was usually referred to in general terms in these last wills and testaments: "upbringing", "education", "training", etc. The actual form this teaching should take on would rarely be discerned. Only one last will and testament mentioned the education of daughters at home, three mentioned the attendance of school, six – the education of daughters and sons in monasteries, one referred to a son's studies at educational institutions abroad and earning a degree in philosophy and medicine, two outlined acquiring a craftsman's profession, one discerned encouraging the son to choose the profession of a merchant, and one

instructed the son to become a pharmacist and to run a pharmacy in Vilnius. A Catholic education, instillment of Christian values and knowledge of the Holy Bible were mentioned in two last wills and testaments left by Vilnius burghers.

With the beginning of a resurgence of economic life in the city of Vilnius in the last quarter of the 18th century, and the improvement of the material situation of merchants and craftspeople, as well as the National Commission of Education's supervision of teaching and studies in general, the spread of Enlightenment ideas proved to have a positive impact on the concern displayed by Vilnius burghers regarding their children's education. Even though only nine burghers' last wills and testaments from this period survived, seven of these (around 78 percent) contain extensive instructions and recommendations for the upbringing and education of children. Much like the last wills and testaments from 1700–1772, requests to spouses and custodians to see to the upkeep and education of children dominate. A new item was that wealthier merchants would set aside fairly significant sums for their children's education in their last wills and testaments: they would be granted inheritance of brick houses and goods, in turn, the heirs would be obliged to invest the money earned from this property to ensure children left without a mother or father would also have the opportunity to become educated. The last wills and testaments written up from 1773 accentuate the instillment of good manners and traits, attending school, the opportunity to attend primary school, the hiring of home tutors, etc. This shows that among Vilnius burghers of the late 18th century, it was important to ensure the appropriate level of education for their offspring that would guarantee a better life for them in the future.

Keywords: children, education, burghers, last wills and testaments, 18th century, Commission of National Education.